

Szívós Erika: A magyar képzőművészet társadalomtörténete, 1867–1918. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2009. 271 oldal.

A magyar képzőművészet olyan neves képviselői hallatán, mint Benczúr Gyula vagy Szinyei Merse Pál biztosan az általuk készített munkák, esetleg életútjuk, de mindenképpen a művészet, illetve a művészettörténet tárgykörébe tartozó témák jutnak először eszünkbe. Szívós Erika doktori értekezéséből született első monográfiájának érdekessége éppen abban rejlik, hogy a dualizmus korának magyar képzőművészetét más kontextusba helyezi, és azt a társadalomtörténet szempontjai és módszerei alapján veszi vizsgálat alá.

A dualizmus korának képzőművészete iránti érdeklődés a mai napig nem lankad, nagyra tartjuk alkotóit, és kíváncsiak vagyunk életútjukra, illetve művészetük forrásaira, motivációira is. A művészettörténet ezen igényünket évtizedeken át úgy szolgálta, hogy jó ideig kizárólag az alkotók személyével és műalkotásaikkal foglalkozott. Ahogy azonban a történettudományban megjelent a szociológia, az antropológia hatása, úgy a művészettörténetben is igény támadt a társadalmi, politikai, kulturális, történeti közeg feltárása iránt is. Ez az újfajta megközelítés az „új művészettörténet”-nek nevezett irányzatban bontakozott ki az 1970-es évektől.

Szívós Erika könyve ezt az irányvonalat követi. A művészet tárgykörét társadalomtörténeti összefüggések rendszerébe helyezve alapvető kérdésfelvetése arra irányul, hogy a művészet milyen viszonyban állt a politikai erővel egy

adott országban és korszakban. Milyen volt a kapcsolat a közönség és a művészek között? Milyen volt a művészek valós társadalmi helyzete? Hogyan változott az erről kialakult kép, a bohém művész imázsa, amely egyébként, mint a könyvből is kiderül, sokszor csak sztereotípa és nem fedti a valóságot.

A könyv három nagy szerkezeti egységből áll. Az első fejezetében általános áttekintést kapunk arról a folyamatról, ahogyan a modern közigazgatási rendszer létrejöttével párhuzamosan kialakult a képzőművészet művelésének új feltételrendszere és infrastruktúrája Európában. Különösen Franciaországot, Németországot és Angliát emeli ki a szerző, hiszen ezek az országok hatottak legerősebben a magyar képzőművészeti élet változásaira. E feltételrendszer elemei közé tartozik az akadémiák, kiállítóhelyek, egyesületek létrejötte, valamint az állami támogatás, aminek súlya a 19. század második felétől egyre erősödött, mivel a művészet nemzeti presztízskérdéssé vált. Ennek egyik legszembetűnőbb megnyilvánulása a világiállítások sorozata volt. Ugyancsak a feltételrendszer szükséges részét képezte a polgárság befogadó készsége is. Az intézményrendszer kiépülését és kereteit ugyanakkor vele szembenő ellenmozgalmak próbálták szétfeszíteni. Szívós Erika ezeknek a bemutatására is kitér, illetve ennek kapcsán arra, hogy e mozgalmak révén miként nyerhettek teret új művészeti irányzatok.

A kötet második és leghosszabb egységében a szerző a magyar képzőművészek társadalmi helyzetét vizsgálja a 19–20. század fordulóján. Fő kérdése az, hogy e művészek milyen társadalmi rétegekből származtak a dualizmus korának második felében, illetve milyen helyet foglaltak el a kor szak társadalmában anyagi helyzetük, műveltségük, kulturális szokásaik tekintetében. Itt az alapvető probléma mindenekelőtt annak meghatározása, hogy kit lehet ténylegesen a „művész” kategóriába sorolni a társadalomtörténeti elemzés szempontjai szerint. Ennek eldöntését persze megnehezíti, hogy a művészi munka végzéséhez nem szükséges diploma; a képzettség, a „szakmai jártasság” állami elismerésének meglétére vagy hiányára mint könnyen megragadható kritériumra nem lehet támaszkodni. Ezt a nehézséget a szerző úgy oldja meg, hogy gyakorlati alapon definiál: azokat a képzőművészeket sorolja ebbe a kategóriába, akik rendszeresen kiállítottak, és akik érdekeik biztosítása végett egyesületekbe tömörültek.

Szívós Erika ahol lehet, kvantitatív forrásokat használ, és az általa összeállított reprezentatív adatbázisra támaszkodik. Ez annak a 426 képzőművészenek az adatait tartalmazza (közülük 41 nő), akik 1918 előtt éltek és folytatták munkásságukat, illetve akiknek többsége valamelyik művészegylet regisztrált tagja volt a korszakban. Ez a módszer áthidalja azokat a problémákat, amit a századfordulón élt magyar képzőművészek listája akár csak körülbelüli összeállításának lehetetlensége, valamint a művész és iparos megkülönböztetésének nehézsége jelentett

a kutatás során. A továbbiakban erre az adatbázisra támaszkodva vizsgálja az olyan tényezőket, mint a szereplők családi háttere, iskolai végzettsége, születési helye, esetlegesen nemesi rangja. Módszerének másik fontos eleme, hogy a képzőművészek anyagi helyzetének jellemzéséhez a dualizmus kori értelmiségi kereteket veszi összehasonlítási alapul, vagyis a művészek jövedelméről a pedagógusokéhoz vagy az állami közalkalmazottak kereseti lehetőségeihez viszonyítva kapunk képet. Végso soron a képzőművészek anyagi, társadalmi megbecsültségét, helyzetét ábrázolja így a kiegyezéstől az első világháborúig terjedő időszakban.

Mivel az alkalmazott megközelítés fontos szempontja, hogy nem egyes művészeket vizsgál a szerző, hanem társadalmi csoportként kezeli az alkotókat, így szükségszerűen kitér az adott társadalmi réteg kulturális és életmódbeli szokásainak vizsgálatára is. Szívós Erika a kvantitatív források mellett az életmód ábrázolásához leveleket, visszaemlékezéseket, művészéletrajzokat, a korabeli sajtót, különféle szerződéseket is felhasznál, és elemzését még szemléletesebbé teszi a fejezet végén, négy művész életéről olvasható esettanulmány.

Az utolsó fejezet a képzőművészet egészét helyezi el korának politikai-társadalmi közegében, elsősorban annak társadalmi funkciója szerint. Azokra a folyamatokra mutat rá, amit a nemzeti eszme megnyilvánulásainak formái befolyásoltak 1867 előtt és után, illetve azokra, amelyek révén a festészet és a szobrászat témái idomultak az adott politikai helyzethez. Bemutatja továbbá a művészet állami

pártolásának kialakulását, amely első sorban a nemzeti kultúrának tulajdonított megkülönböztetett figyelem jegyében bontakozott ki (amelyről már az első részből is megtudhattuk, hogy Európa szerzte elterjedt jelenség volt).

A szerző igen érzékletesen mutat rá arra az ellentmondásra, hogy az állami-hatalmi támogatás ugyan jótékony hatású, amennyiben megélhetési lehetőséget biztosít a művészeknek és ennek köszönhetően társadalmi megítélésük is emelkedik, de ugyanúgy hátráltató tényező is, mivel megakadályozza a modern irányzatok kialakulását. A művészek pedig alapvetően autonómiájukat követelik, amelynek elérése nemcsak egyéni, hanem kollektív erőfeszítés eredménye lesz.

A művészek öntudatra ébredésének elemzéséhez Szívós Erika Talcott Parsons és T. H. Marshall professzionális elméleteit használja, amelyek segítségével azt vizsgálja, ahogyan a szabad értelmiségi csoportok autonóm szakmai hivatásokká váltak. Ennek a folyamatnak az állomásait követhetjük végig: a művészeti felsőoktatás kialakulását, a szakmai szervezetek, egyesületek, képzőművészeti szaklapok megalapítását. Érdekes, hogy ezt a sort a szerző a kávéházi törzsasztalokkal zárja, amikről megtudhatjuk, hogy kulcsszerepet játszottak az egyes irányzatok megszerveződésében, és kapcsolatot teremtettek a művészek és a befogadó közönség között.

A szakma presztízsének emelkedésében a felülről jövő támogatás és a művészek társadalmának közös erőfeszítései melletti harmadik tényezőként a szerző a művészet társadalmi környezetét vizsgálja, amihez Pierre Bourdieu

kulturális mező elméletét használja fel. Ennek alaptézise, hogy egy műalkotás létrejöttékor számolnunk kell magának az alkotónak a személyes és társadalmi háttérével, de ugyanúgy a befogadók elvárásaival is. A könyv utolsó fejezete éppen ezt a befogadókörzeget vizsgálja Budapesten.

A képzőművészek megélhetési feltételeit nem csupán a millenniumi ünnepek, illetve ennek hatására az állami támogatás fokozódása határozta meg, hanem ugyanúgy a közönség érdeklődésének és igényeinek növekedése is. Szívós Erika érdekes megállapításokat tesz a polgárság kezdeti kulturálatlansága és a művészeti oktatás kezdetleges mivolta közötti párhuzamokat illetően. Rávilágít arra a folyamatra, ahogyan a modernizálódó államnak egyre inkább szüksége lesz egy szakképzett értelmiségi rétegre, akik egyben – mintegy a vagyonosabb polgárság részévé válva – a művészet potenciális befogadóinak táborát fogják gyarapítani. Ugyancsak a befogadókörnyezet részét képezi a sajtó – különösen a napilapok –, mivel a közízlést ez befolyásolta a legerősebben, így a művészeknek érdekükben állt jó viszonyt fenntartani a kritikusokkal, akiknek közvetítő segítségére rá voltak szorulva. A főváros tudta nyújtani leginkább azt a közeget, ahol a művészeknek érdemes volt jelen lenni, mert itt voltak a művészet befogadásának legkedvezőbb társadalmi feltételei.

A magyar képzőművészet társadalomtörténete rávilágít arra, hogy a képzőművészet túlmutat művészen és alkotásán, sokkal több tényező befolyásolja, mint egy ember belső motívációja. A társadalmi támogatott-

ság, a közönség, a befogadás kérdését ugyanúgy figyelembe kell vennünk e téma kutatásánál. Így áll össze az a kép, amit Szívós Erika monográfiájában a dualizmus korának magyar képzőművészetéről felvázol, aminek

segítségével betekintést nyerhetünk a dualizmus művészeinek világába, és rajta keresztül a korszak társadalmába.

Timár Sára